

Renata Skowrońska-Kamińska

Elita polityczna Starego Miasta Torunia w latach 1440-1454

Rocznik Toruński 27, 47-70

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elita polityczna Starego Miasta Torunia w latach 1440–1454

Renata Skowrońska-Kamińska

Lata 1440–1454 w historii Prus Krzyżackich to burzliwy okres narastania konfliktu stanów z władcą tego terenu, zakonem krzyżackim. Znaczącą rolę w wydarzeniach tego okresu odegrało Stare Miasto Toruń. Pomimo wielu opracowań omawiających ówczesną sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną tego ośrodka¹, wyodrębnienie jego grupy kierowniczej oraz określenie przyczyn wykształcenia się jej poglądów sprawia pewne problemy. Podejmowane przez historyków badania nad patrycjatem miasta również nie odpowiadają na tak postawione pytania lub też nie odnoszą się do interesującego nas okresu².

Ramy chronologiczne poniższych rozważań otwiera rok założenia Związku Pruskiego. Celem powstania tej organizacji była obrona

¹M.in. ostatnio: *Historia Torunia*, t. 1: *W czasach średniowiecza (do roku 1454)*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1999; K. Mikulski, *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku*, Toruń 1999; R. Czaja, *Miasta pruskie a zakon krzyżacki. Studia nad stosunkami między miastem a władzą terytorialną w późnym średniowieczu*, Toruń 1999.

²I. Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia w Związku Pruskim i wojnie trzydziestoletniej w latach 1440–1466*, Toruń 1965; K. Mikulski, *Wymiana elity władzy w Toruniu w drugiej połowie XV wieku*, [w:] *Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku*, pod red. J. Staszewskiego, Toruń 1995, s. 51–88; tenże, *Elity władzy wielkich miast pruskich w XIII–XVIII w.*, [w:] *Genealogia – rola związków rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, pod red. A. Radziwińskiego, J. Wroniszewskiego, Toruń 1996, s. 311–330; R. Czaja, *Urzednicy miejscy Torunia w średniowieczu do 1454 r. (spisy)*, Toruń 1999; tenże, *Patrycjat Starego Miasta Torunia i Starego Miasta Elbląga w średniowieczu*, [w:] *Elity mieszczańskie*, s. 13–47.

jej członków przed bezprawiem i niesprawiedliwością ze strony władz krzyżackich przy jednoczesnej deklaracji z ich strony dochowania wierności Zakonowi. Badania zamyka data wypowiedzenia przez stany pruskie posłuszeństwa wielkiemu mistrzowi (4 II 1454 r.) i oddania się pod władzę Polski.

Podejmując próbę wyodrębnienia torunian aktywnych politycznie w latach 1440–1454, należy sięgnąć do recesów zjazdów miast i stanów pruskich, instrukcji poselskich, korespondencji oraz ksiąg miejskich, a także zapisów kronikarskich. Na podstawie powyższych źródeł można ustalić, jak często poszczególni członkowie Rady udzielali się publicznie na terenie municipium oraz reprezentując Stare Miasto Toruń na zewnątrz. Zebrane w ten sposób informacje wskazują też pośrednio, jak dużą rolę odgrywały wyróżnione osoby w kształtowaniu polityki interesującego nas ośrodka. Prezentowana poniżej tabela, ze względu na fragmentaryczność zachowanych materiałów źródłowych, niewątpliwie nie oddaje w pełni zaangażowania poszczególnych mieszczan w działalność publiczną, pozwala jednak orientacyjnie określić, kto i w jakim stopniu udzielał się na tym polu. Zawiera ona dane dotyczące częstotliwości udziału członków Rady staromiejskiej w zjazdach miast i stanów pruskich oraz zjazdach hanzeatyckich, a także odnotowuje ich udział w poselstwach. Zanotowano tu również przekazy o występowaniu rajców w charakterze świadków w sprawach spornych rozszdanych przez władze krzyżackie. Dużą literą „B” zaznaczono lata sprawowania przez poszczególne osoby funkcji burmistrza, małą literą „b” – zastępcy burmistrza (kompana), bez rozróżnienia na Radę starszych i urzędującą. W celu uzyskania możliwie największej przejrzystości w tabeli wymieniono najpierw rajców, którzy zmarli przed 1454 r., a następnie aktywnych przez cały lub też prawie cały interesujący nas okres, w kolejności pozwalającej na ujęcie najaktywniejszych w pogrubioną ramkę. Na końcu umieszczono Petera von Nichte, o którym poza informacją o sprawowaniu funkcji kompana nie mamy żadnych wiadomości.

Miasta pruskie z reguły wysyłały na zjazdy dwóch przedstawicieli, burmistrza i rajcę³. Obecność jednego burmistrza oraz rajcy była jednak prawdopodobnie zasadą minimum. Na podstawie zachowanych recesów zauważyć można, iż Stare Miasto Toruń często wysyłało większą liczbę posłów. Niejednokrotnie więc ośrodek ten prezentowany był przez szer-

³ *Historia Torunia*, t. 1, s. 265.

sze grono – na przykład dwóch burmistrzów i dwóch rajców⁴. Tę zasadę odzwierciedlają liczby ujęte w tabeli 1, które wyraźnie wskazują na częsty udział burmistrzów i ich zastępców w zjazdach. Poza sprawującymi funkcje burmistrzowskie jedynie nieliczna grupa rajców aktywnie uczestniczyła w życiu politycznym miasta. Przykład kariery Tilemana vom Wege, Johana von Loe, Rutchera von Birken czy Konrada Theudenkusa (który burmistrzem został w roku 1460) wskazuje, iż te najważniejsze w Radzie staromiejskiej stanowiska stopniowo przechodziły w ręce udzielających się jej członków. Wybór na ten urząd następował po kilku latach aktywności, dzięki którym kandydaci nabierali niezbędnego doświadczenia, a także możliwa była ocena ich zdolności i umiejętności.

Pośród wymienionych w tabeli wyróżnia się spora grupa osób (nr 4–14), którą ze względu na pełnione funkcje w Radzie oraz aktywność w sprawach publicznych należy uznać za rzeczywistą elitę polityczną Torunia w tym okresie. Zaobserwować tu również można stopniową wymianę jej członków, zastępowanie starszego pokolenia przez młodszych. Powyższe zjawisko nie występuje w obrębie tych samych rodzin, lecz często w grupie tej pojawiają się zupełnie nowe osoby (oczywiście wcześniej będące rajcami), wyróżniające się zdolnościami i aktywnością wśród pozostałych członków Rady. Bez wątplenia nie była to jednolita grupa. Różnica pokoleń oraz inne czynniki, jak na przykład pochodzenie, okres obecności rodziny w Toruniu oraz we władzach miejskich, miały zapewne wpływ na kształtowanie się poglądów w jej obrębie. Próba odpowiedzi na pytanie o przyczyny takiego składu powyższej grupy wymaga szczegółowych, obejmujących daną rodzinę, badań źródłowych. Na podstawie zachowanych przekazów możliwe jest jednak do pewnego stopnia określenie łączących ich lub dzielących związków. Zamieszczona poniżej tabela 2 w przejrzysty sposób przedstawia część tych informacji. Grubszym drukiem wyróżniono osoby, które były prawdopodobnie pierwszymi przedstawicielami swych rodzin w Toruniu. Rajców wymieniono w tej samej kolejności jak w tabeli 1.

⁴ *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens* (dalej: ASP), hrsg. v. M. Toeppen, Bd. II–IV, Leipzig 1882–1886, passim.

Tabela 1. Udział obywateli Starego Miasta Torunia w zjazdach miast i stanów pruskich, poselstwach oraz wystąpieniach publicznych w latach 1440–1454*

Lata 1440–1454	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54
Liczba zjazdów w Prusach Krzyżackich	9	8	12	6	2	4	10	8	6	4	10	6	8	13	—
1. Lucas II Reuse (Reuwsze)	1			zm.											
2. Nicolaus II Czehmarkt	1			zm.											
3. Hartwig Hifeld	1	1	zm.												
4. Nicolaus Gelyn (Jelan)	4 B	b 1 B	B	B											
5. Johan Huxer	2 b 4 B	3 B 1 B		zm.											
6. Arnoldus II Musing	2 B	B 5 B	b 1 B	B	B										
7. Herman Rusop	3 B 5 B	5 b 6 B	B 3 B	7 b 3 B	3 B	B	b	B							
8. Gotschalk Hifeld	5 b	b	3	1	b	b	B	B 1 B 1 b	1 B 3 B	1 B	9 b	1 B			
9. Tileman vom Wege	2	8 3 b	3 b	2	2 6 B	3 b 2 b 3 B	8 B	7 b 7 B	5 B	B					
10. Johan IV von Loe	1	3	2	1	2 b	1	2	1 2 B	3 b	4	7 2 1 B	1 b			
11. Rutcher von Birken					2	5 4 B	3 b 1 B	4 B 5 B	7 b 14 B	2 B					
12. Mattis II Weise	1	2	1				2		3 3 b						
13. Habundius Winter	1						2	3							
14. Konrad Theudenkus													2	1	12

*Do dnia 4 II 1454 r. – akt wypowiedzenia posuszeństwa wielkiemu mistrzowi.

cd. tabeli I

Lata 1440-1454	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54
15. Johan Lutke			1				1								2
16. Simon Belkaw												1		2	
17. Mattis Teschner														1	
18. Peter III vom Nichte										b		zm.			

Źródło: ASP, II, III, IV, passim; *Księga Theudenkusa*, wyd. L. Koczy, Toruń 1937, passim; *Regesta historico-diplomatica Ordinis s. Mariae Theutonicoorum 1198-1525*, hrsg. v. E. Joachim, W. Hubatsch, Pars. II, Göttingen 1948, nr 2536, 2668, 2690; A. Radziwiński, J. Tandecki, *Katalog dokumentów i listów krzyżackich Archiwum Państwowego w Toruniu*, t. 1 (1251-1454), Warszawa 1999, nr 251, 263, 301; *Thorner Denkwürdigkeiten von 1345-1547*, hrsg. v. A. Voigt, Mitteilungen des Copernicus-Vereins, H. 13: 1904; *Hanserecesse*, hrsg. v. G. Ropp, Abt. II, Bd. 2-4, Leipzig 1888, passim; *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, Bd. I, hrsg. V. C. P. Woelky, Danzig 1885-1, nr 581, 582, 585, 609; R. Czajka, *Urządancy*, passim.

Tabela 2. Elita polityczna Starego Miasta Torunia w latach 1440–1454

Nazwisko	Pierwsze informacje o członkach rodziny w Toruniu	Który rajca w rodzinie	Rajca od roku	Zgon w roku
1. Nicolaus Gelyn (Jelan)	1374	2	1411	1444
2. Johan Huxer	1400	1	1414	1443
3. Arnoldus II Musing	1350	3	1421	1446
4. Herman Rusop	1385	3	1418	1451
5. Gotschalk Hitfeld	1358	5	1430	1458
6. Tileman vom Wege	1421	1	1431	1457
7. Johan von Loe	1332	6	1432	1460
8. Rutherford von Birken	1403	1	1440	1471
9. Mattis II Weise	1363	2	1433	po 1455
10. Habundius Winter	1415	1	1426	1455
11. Konrad Theudenkus	1402	3	1441	1471

Źródło: *Liber scabinorum Veteris Civitatis Thorunensis 1363–1428*, wyd. K. Kaczmarczyk, Toruń 1936, passim; *Die Handelsrechnungen des Deutschen Ordens*, hrsg. v. C. Sattler, Leipzig 1887, passim; *Thorner Denkwürdigkeiten*, passim; A. Semrau, *Katalog der Geschlechter der Schöffenbank und des Ratsstuhles in der Altstadt Thorn 1233–1602*, MCV, H. 46: 1938, passim; K. G. Prätorius, *Thorner Ehrentempel oder Verzeichniss der Bürgermeister und Rathmänner der Stadt Thorn*, Berlin 1832, passim; R. Czaja, *Urządnicy*, indeks.

Przystępując do omawiania wyodrębnionej na podstawie tabeli 1 elity politycznej łatwo wyróżnić w jej funkcjonowaniu podział na dwa okresy. W latach 1440–1445 najbardziej aktywni byli Nicolaus Gelyn, Johan Huxer, Arnold Musing, Herman Rusop, Gotschalk Hitfeld, Tileman vom Wege, Johan von Loe. W gronie tym szczególnie wyróżniają się cztery pierwsze osoby. Biorąc pod uwagę datę wejścia do Rady byli oni najstarszymi wiekowo i prawdopodobnie mniej więcej rówieśnikami. Niewątpliwie łączyły ich lata doświadczeń związanych ze wspólnym zasiadaniem w Radzie. Nie tworzyli oni jednak jednolitej grupy.

Johan Huxer był pierwszym o tym nazwisku rajcą staromiejskim⁵. Opierając się zapewne na podobieństwie brzmienia A. Semrau stwierdził,

⁵ASP, I, II, indeks; *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 64–65; A. Semrau, *Die Neustadt Thorn während ihrer Selbständigkeit 1264–1454*, MCV, H. 37, 1929, s. 47; R. Czaja, *Urządnicy*, s. 206.

że rodzina ta pochodziła z Hörter z Westfalii⁶. Na północnoniemieckie korzenie może wskazywać występowanie na początku XV w. Hansa Huxera z Lubeki. Kilka osób o tym nazwisku można też znaleźć wśród rajców Gdańska, Elbląga oraz Królewca⁷. Brat Johana, Herman Huxer, wielokrotnie występował jako sługa szafarży zakonnych. Jego obecność w Starym Mieście Torunia również wydaje się wiązać z interesami Krzyżaków⁸. Herman przekazał też bratu posiadłość przy ulicy Szkolnej⁹. Być może z protekcją władz wiązać należy obecność Johana Huxera od 1411 r. w gronie członków sądu ławniczego w tym mieście¹⁰. Herman współpracował z urzędnikami zakonnymi i kariera Johana w organach samorządowych Starego Miasta Torunia mogła być wspierana przez władze. Aktywność na zjazdach miast i stanów, w szczególności w latach 1438–1439, kiedy to pojawiła się inicjatywa zapewnienia sobie wzajemnie pomocy, oraz w roku 1440, gdy utworzono Związek Pruski, zaprzecza podejrzaniom o jego ewentualnej współpracy z Krzyżakami¹¹. Być może powodem takiego stanowiska Johana Huxera były utrudnienia w handlu spowodowane wojnami oraz upadek po roku 1410 współpracy z wielkimi szafarzami zakonnymi, który dla osób związanych z nimi zapewne oznaczał znaczące zmniejszenie dochodów¹².

Nicolaus Gelyn, Arnold Musing i Herman Rusop byli kolejnymi przedstawicielami swoich rodów w Radzie. Niewątpliwie łączyło ich spędzone

⁶A. Semrau, *Katalog*, s. 52.

⁷ASP, I, II, indeks; *Hanserecesse*, Abt. I, Bd. 5, nr 169, Bd. 2–6, indeks; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat der Altstadt (1377–1792) und des Jungstadt (1387–1454/1455)*, Danzig, Hamburg 1991, s. 19, 357; tenże, *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten Stadt Danzig*, T. I, 1342–1525, Hamburg 1991, s. 88 i in.

⁸Herman Huxer od 1400 r. był w Toruniu przedstawicielem szafarza królewskiego, a następnie malborskiego. Występuje tu również Johan Huxer, przedstawiciel szafarży w Gdańsku i Lubece, który był mieszkańcem Gdańska i zmarł przed 1424 r.; *Liber scabinorum*, nr 572 i in.; *Die Handelsrechnungen*, passim; R. Czaja, *Miasta*, s. 122, 142.

⁹*Liber scabinorum*, nr 1808; *Księga ławnicza Starego Miasta Torunia 1428–1456*, cz. 1–2 (dalej cyt. *Księga SMT*), wyd. K. Ciesielska, J. Tandecki, Toruń 1992–1993, nr 952.

¹⁰Wielki mistrz dołączył wówczas do rady swoich popleczników, nie ma jednak dowodów, aby wpływał również na skład ławy; *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 46.

¹¹ASP, II, III, passim; *Historia Torunia*, t. 1, s. 267–269.

¹²R. Czaja, *Miasta*, s. 158–160.

w tym samym mieście dzieciństwo, być może razem uczęszczali do szkoły parafialnej, a ich rodziny spotykały się.

Gelynowie w Toruniu pojawili się w drugiej połowie XIV w. Osoby o tym samym nazwisku odnajdujemy też jako mieszkańców Gdańska oraz Królewca¹³. Nie ma żadnych śladów ewentualnego północnoniemieckiego pochodzenia tej rodziny. Intrygujące jest, że syn Nicolausa, Johan, został w 1455 r. stracony za uczestnictwo w spisku prokrzyżackim¹⁴. Można się więc domyślać nie do końca sprecyzowanych lub wręcz prokrzyżackich poglądów także u Nicolausa, nie ma jednak odpowiedniego oparcia w źródłach dla podobnych stwierdzeń.

Do rodzin osiadłych w Toruniu około połowy XIV w. należą również Musingowie. W jej wypadku znajdujemy liczne ślady północnoniemieckich korzeni¹⁵. Arnold Musing sprawował w Radzie liczne urzędy, a od roku 1422 wielokrotnie posłował na zjazdy stanów i miast. Wziął również udział w ważnych dla powstania konfederacji zebraniach w latach 1438–1439. Być może jego poparcie dla idei założenia związku broniącego interesów mieszczaństwa i szlachty wynikała z nieprzyjemnych doświadczeń dotyczących spłaty długu zaciągniętego u szafarza malborskiego. Nie znamy jednak okoliczności jego powstania i regulacji¹⁶.

Ostatniego wymienionego, Hermana Rusopa, na podstawie tabeli I określić można jako przywódcę Rady staromiejskiej w latach 1440–1451. Pod względem aktywności dorównywał mu wówczas jedynie Tileman vom Wege, który jednak ustępował wiekiem oraz doświadczeniem w pełnieniu funkcji publicznych. Herman Rusop przez cały ten okres był burmistrzem (lub zastępcą burmistrza). Tak wysoka pozycja w Radzie nie wynikała z politycznych osiągnięć jego przodków. Zarówno Konrad Rusop (rajca w latach 1399–1410) jak i Johan (rajca – 1415–1416) nie osiągnęli godności burmistrza¹⁷. Nie znajdujemy informacji o pochodzeniu tej rodziny. Brak również danych tłumaczących niechęć Hermana Rusopa do Krzyżaków.

¹³ *Hanserecesse*, Abt. I, Bd. 7, 8, indeks; J. Dzrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten*, s. 60 i in.

¹⁴ *Księga SMT*, nr 1070; I. Janosz–Biskupowa, *Rola*, s. 18.

¹⁵ Osoby o tym nazwisku występują jako mieszkańcy Bremy, Stralsundu oraz Gdańska; *Hanserecesse*, Abt. I, Bd. 2, 3, passim; J. Dzrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat der Altstadt*, s. 179–189, 403.

¹⁶ Chodzi o sumę 1000 grzywien; ASP, I, II, passim; *Die Handelsrechnungen*, s. 97.

¹⁷ A. Semrau, *Katalog*, s. 86–87; R. Czaja, *Urządnicy*, s. 220.

Pewne wnioski można wysnuć analizując jego wystąpienie w obecności wielkiego mistrza w 1433 r. Zażądał wówczas w imieniu miast i rycerstwa pokoju, wskazując przy tym na zniecierpliwienie poddanych Zakonu przeciągającą się wojną oraz wielkimi zniszczeniami¹⁸. Jego postawa być może była wynikiem osobistych doświadczeń, strat poniesionych z powodu trwającego konfliktu. Bratanek Hermana, Johan Rusop, około 1446 r. był zadłużony u komtura toruńskiego¹⁹. Także Hermana łączyły z władzami zakonnymi interesy²⁰. Po 1448 r. nie znajdujemy już informacji wskazujących, aby uczestniczył w życiu politycznym Prus czy pełnił, poza burmistrzowskim, urzędy w Radzie. Zapewne ten spadek aktywności wiązał się ze stanem zdrowia. Niewątpliwie jednak będąc burmistrzem nadal miał wpływ na pozostałych członków Rady.

Wśród przedstawianych wyżej czterech osób trzy były przedstawicielami starych, reprezentowanych już wcześniej w Radzie staromiejskiej rodzin. Możliwość wejścia do tego organu władz miejskich oraz osiągnięcia znaczącej pozycji wśród jej członków nie wydaje się być jednak, jak wskazuje przykład Johana Huxera, ściśle związana z pochodzeniem czy okresem obecności rodziny w Toruniu.

W gronie młodszych członków wyodrębnionej tu elity politycznej najaktywniejsi byli Gotschalk Hitfeld, Tileman vom Wege, Johan von Loe oraz – od 1445 r. – Rutchter von Birken. Tileman vom Wege i Rutchter von Birken byli pierwszymi przedstawicielami swoich rodzin w Radzie. Była to grupa mniej więcej równa wiekowo, jedynie Rutchter Birken, który później rozpoczął działalność polityczną, był prawdopodobnie młodszy.

Gotschalk Hitfeld prawie przez cały interesujący nas okres był burmistrzem (lub zastępcą). Pełnił także w Radzie liczne inne urzędy. Aktywny politycznie był szczególnie w roku 1440 i latach pięćdziesiątych²¹.

¹⁸ASP, I, nr 479; *Historia Torunia*, t. 1, s. 266.

¹⁹J. Sarnowsky, *Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens in Preußen (1382–1454)*, Köln–Weimar–Wien 1993, s. 701; K. Mikulski, *Wymiana*, s. 69–71.

²⁰R. Czaja, *Miasta*, s. 170.

²¹Powstało już kilka artykułów dotyczących rodziny Hitfeldów, w tym miejscu zaznaczymy więc jedynie, że występujący w tabelach Hartwig oraz Gotschalk byli kuzynami, przy czym pozostali dwaj bracia tego ostatniego przyjęli obywatelstwo Gdańska i Krakowa; M. Magdański, *Jan Hitfeld, kartka z dziejów mieszczaństwa toruńskiego w drugiej połowie XIV w.*, *Zapiski TNT*, t. 10, 1935, z. 3, s. 41–46; A. Czacharowski, *Hitfeldowie – kupcy i politycy w średniowiecznym*

Zachowały się przekazy dokumentujące kontakty handlowe Gotschalka Hitfelda w Polsce²². Bardzo ożywione interesy z szafarzami zakonnymi prowadził jego ojciec, również Gotschalk²³. Z kolei ojciec i brat Hartwiga zakupili (w różnym oczywiście czasie) renty we Wrocławiu²⁴. Powyższe informacje wskazują, że przedstawiciele tej rodziny prowadzili, także we współpracy z szafarzami zakonnymi, wykraczające poza teren Prus przedsięwzięcia handlowe. Pochodzenie Hitfeldów nie jest znane. A. Semrau podaje imiona „Hetveldów”, którzy w połowie XIV w. byli członkami hamburskiej Rady. W tym samym czasie w Gdańsku występował Ambrosius Hitfeld. Istnienie północnoniemieckich korzeni rodzin gdańskiej i toruńskiej jest więc bardzo prawdopodobne. Być może dzięki temu właśnie kontakty Hitfeldów z zachodnią Europą były bardzo ożywione. W drugiej połowie XIV i początkach XV w. Heinrich, Evert, Reinold i Rotger Hetveld sprawowali kolejno funkcje starszych pruskich kantoru w Brugii²⁵. Być może związali się też oni na stałe z tym miastem.

Vom Wegowie pochodzili z Westfalii. Do Torunia przenieśli się na początku XV w. Prawdopodobne jest więc, że Tileman wychowywał się w tym mieście lub też przybył tu jako młody człowiek i znał przynajmniej niektórych swoich rówieśników, dzieci rodzin kupieckich. Od 1434 r. uczestniczył w zjazdach stanów i miast, a już od 1444 r.

Toruniu, [w:] *Personae – colligationes – facta*, Toruń 1991, s. 193–200; K. Mikulski, *Kryterium imionowe w badaniach nad genealogią patrycjatu toruńskiego w XIV–XVI wieku na przykładzie rodziny Hitfeldów*, [w:] *Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej*, pod red. A. Radziwińskiego, A. Supruniuk, J. Wroniszewskiego, Toruń 1997, s. 307–318.

²²M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk*, Warszawa 1987, s. 52, 54, 56.

²³*Die Handelsrechnungen*, s. 107, 188, 189; R. Czaja, *Miasta*, s. 144, 162.

²⁴*Księga SMT*, nr 937, 1131; J. Tandecki, *Działalność finansowa mieszczactwa toruńskiego we Wrocławiu w okresie konfliktów polsko-krzyżackich w XIV i XV w.*, [w:] *Prace z dziejów państwa i zakonu krzyżackiego*, pod red. A. Czacharowskiego, Toruń 1984, s. 83–106.

²⁵*Hanserecesse*, Abt. I, Bd. 1, 2, 3, indeks; A. Semrau, *Katalog*, s. 47; J. Zdenka, *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten*, passim; por. T. Jasiński, *Imigracja westfalska do Prus w okresie późnego średniowiecza (XIII–XV w.)*, [w:] *Niemcy – Polska w średniowieczu*, pod red. J. Strzelczyka, Poznań 1986, s. 105–117; M. Magdański, *Organizacja kupiectwa i handlu toruńskiego do roku 1403*, Toruń 1939, s. 95, 100, 167.

prezentował wyraźnie antykrzyżackie poglądy²⁶. Nie znajdujemy w źródłach dokładnego wytłumaczenia takiej postawy. Mogły na to mieć wpływ jego kontakty handlowe w Krakowie i na Zachodzie oraz ułatwienia, jakich się spodziewał po zacieśnieniu związków z Polską. Zastanawia jego niezwykle zaangażowanie w sprawę Związku Hanzeatyckiego. W latach 1440–1454 odbyło się poza terenem Prus osiem spotkań zrzeszonych miast, w których brali udział przedstawiciele Starego Miasta Torunia. Interesujące jest, że aż w siedmiu przypadkach delegatem był właśnie Tileman vom Wege²⁷. Także w późniejszym okresie niezwykle często udawał się on w misjach dyplomatycznych na Zachód. Szczególnie znaczące dla konfederacji były, związane z przygotowaniem do procesu przeciwko Zakonowi, wyjazdy na dwór cesarski²⁸. W latach 1440–1445, w gronie osób młodszych, które weszły do Rady w latach trzydziestych, Tileman vom Wege był najbardziej aktywnym jej członkiem. Biorąc pod uwagę całą grupę (w tabeli 1: nr 4–10) wyprzedzał go pod tym względem jedynie, jak już wyżej wspomniano, Herman Rusop.

Johan von Loe pochodził ze starej rodziny, reprezentowanej w Radzie staromiejskiej już w XIV w. Jej przedstawiciele przenieśli się do Prus z Westfalii w drugiej połowie XIV w.²⁹ Prawdopodobnie osiedlili się wówczas w Toruniu i Elblągu³⁰. Toruński odłam rodziny nie był zapewne zbyt lojalny wobec władz krzyżackich, gdyż w 1411 r. wielki

²⁶Znajdujemy osoby o podobnym brzmieniu nazwiska (Weyge, Wyge) z Dorpatu, Elbląga i Hamburga; *Hanserecesse*, Abt I. Bd. 4, nr 47, 656, Bd. 6, nr 308; I. Janosz-Biskupowa, *Tileman vom Wege, burmistrz toruński (ze studiów nad mieszczaństwem toruńskim w XV w.)*, Zapiski TNT, t. 20, 1955, z. 1–4, s. 223–255; *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 1, pod red. K. Mikulskiego, Toruń 1998, s. 247–248.

²⁷*Hanserecesse*, Abt. II, Bd. 2, nr 439, 463, 489–490, 494, Bd. 3, nr 205, 288, 316, 649, Bd. 4, nr 63; J. Sarnowsky, *Die preußischen Städte in der Hanse*, *Hansische Geschichtsblätter*, Jg. 112, 1994, s. 97–124.

²⁸I. Janosz-Biskupowa, *Tileman*, s. 223–255.

²⁹*Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 75–76; K. O. Ahnsehl, *Thorner Seehandel und Kaufmanschaft um 1370*, Marburg 1961, s. 93, 115.

³⁰Johan von Lo z Elbląga – zapewne to on prowadził interesy z szafarzami królewieckim i malborskim, gdyż Johan III von Loe z Torunia zmarł w r. 1400, a Johan IV był wówczas (ok. 1402–1403) zbyt młody; ASP, I, passim; *Hanserecesse*, Abt. I, Bd. 7, nr 280 i in.; *Die Handelsrechnungen*, s. 176; R. Czaja, *Miasta*, s. 146; tenże, *Urzędnicy*, s. 211.

mistrz usunął z Rady Arnolda von Loe³¹. To niechlubne zakończenie kariery krewniaka zapewne wywarło duże wrażenie na młodym Johanie i wpłynęło na kształtowanie się jego poglądów. Johan von Loe był aktywny przez cały omawiany okres. Szczególnie jednak był zaangażowany w działalność Związku Pruskiego w latach poprzedzających konfrontację zbrojną. Wielokrotnie posłował wówczas w interesie tej organizacji do miast i szlachty pruskiej oraz poza teren państwa krzyżackiego³². Johan nie krył swoich antykrzyżackich poglądów. Jego wystąpienia już od 1451 r. cechuje niechęć wobec władzy. W styczniu 1454 r. zabronił prokuratorowi krzyżackiemu w Papowie Biskupim i innym członkom Zakonu zatrzymywania się w gospodach toruńskich, wzbudzając tym ich zrozumiałe protesty³³.

Jak już wyżej wspomniano, wyodrębnioną dla lat 1440–1445 elitę podzielić można na starszych i młodszych. Mniejsza aktywność pod koniec życia Nicolausa Gelyna, Johana Huxera, Arnolda Musinga i Hermana Rusopa jest ze względu na wiek tych osób oczywista. Jednakże zapewne decydowało tu ich doświadczenie, mieli oni największy wpływ na politykę Rady staromiejskiej. W okresie kształtowania i realizacji idei powołania Związku Pruskiego właśnie oni wykazywali największą aktywność. W latach 1438–1440 odbyło się siedem ważnych dla tej sprawy zjazdów. Uczestnictwo rajców toruńskich na tych spotkaniach przedstawia się następująco³⁴:

- Nicolaus Gelyn – 2 razy
- Johan Huxer – 4 razy
- Arnold Musing – 2 razy
- Herman Rusop – 2 razy
- Gotschalk Hitfeld – 2 razy
- Tileman vom Wege – 1 raz
- Mattis Weise – 1 raz
- Habundius Winter – 1 raz
- Nicolaus Czehmarkt – 1 raz

Burmistrzowie aktywnie uczestniczyli w decydujących dla powstania Związku zjazdach. Nie znajdujemy przekonujących dowodów, aby

³¹ ASP, I, nr 121; R. Czaja, *Urzędnicy*, s. 211.

³² *Księga Theudenkusa*, passim; ASP, III, IV, passim.

³³ A. Radzimiński, J. Tandecki, *Katalog*, nr 301; *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, s. 75–76.

³⁴ ASP, II, passim; *Historia Torunia*, t. 1, s. 267–269.

poglądy Rady w tym okresie inspirowane były przez Tilemana vom Wege oraz osoby z jego pokolenia. Prawdopodobne jest więc, że w latach 1440–1445 poglądy doświadczonych burmistrzów decydowały o polityce Staroego Miasta Torunia. Dominacja osób starszych zdaje się trwać do około 1445 r., kiedy to funkcje burmistrzowskie przeszły na młodszych rajców. W latach 1445–1454, zgodnie z tabelą 1, grupę wiodącą tworzyli więc: Herman Rusop (do 1451 r.), Gotschalk Hitfeld, Tileman vom Wege, Johan von Loe, Rutcher von Birken oraz w końcowym okresie Konrad Theudenkus. Częściej pojawiają się również w źródłach Mattis Weise i Habundius Winter.

Do grona aktywnych rajców dołączył w tym czasie Rutcher von Birken. Jego rodzina sprowadziła się do Torunia zapewne na przełomie XIV i XV w. Rutcher był więc co najmniej w drugim pokoleniu obywatelem tego miasta i prawdopodobnie też tutaj spędził dzieciństwo³⁵. Po raz pierwszy występuje w źródłach jako pełnomocnik poborcy cła funtowego z Gdańska w 1437 r.³⁶ Być może odzwierciedla to jego handlowe związki z tym miastem. Rutcher von Birken brał udział w większości ważnych dla Związku zjazdach, wielokrotnie posłował do miast i miasteczek pruskich, poświadczal udzielane na potrzeby stanów pożyczki oraz dokonywał rozliczeń z zaciężnymi. W 1454 r. otrzymał od króla Siemoń, wieś pod Toruniem³⁷. Jego aktywność przed wojną oraz w okresie działań zbrojnych jednoznacznie wskazuje na antykrzyżackie i jednocześnie propolskie poglądy.

Mattis Weise należał do starej, zamieszkującej w Toruniu już w pierwszej połowie XIV w., rodziny. Osoby o tym nazwisku znajdujemy również wśród obywateli Gdańska, Królewca i Braniewa. Pomimo tak długiego pobytu w Toruniu Mattis Weise był dopiero drugim rajcą z tej rodziny³⁸. Był on stosunkowo aktywnym członkiem staromiejskiej Rady. W 1451 r.

³⁵ A. Semrau, *Katalog*, s. 29–30.

³⁶ *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 1, s. 29–30; *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, s. 197.

³⁷ ASP, II, III, IV, passim; *Księga Theudenkusa*, nr B 1243, 1244, 1254, 1259, 1345, 1349; *Księga długów miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej*, wyd. K. Ciesielska, I. Janosz–Biskupowa, Toruń 1964, passim.

³⁸ Wśród mieszkańców Bremy występują osoby o podobnym brzmieniu nazwiska – Wyze; ASP, I, s. 30; tamże, II, s. 97; *Hanserecesse*, Abt. I, Bd. 4, nr 645, § 1–8, 10; J. Zdenka, *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten*, s. 177, 379; R. Czaja, *Urządnicy*, s. 227.

sprawował urząd drugiego kompana burmistrza, co dowodzi, iż doceniono jego zaangażowanie w sprawy publiczne. Kilkakrotnie posłował w imieniu Torunia, na potrzeby stanów udzielił też pożyczki, której splata ciągnęła się jeszcze długo po jego śmierci³⁹. Ważnym dla jego pozycji w Radzie oraz użyteczności dla Związku mógł być fakt powinowactwa Mattisa z arcybiskupem ryskim Sylwestrem Stodewescherem⁴⁰. Powodem niechętnego stanowiska Mattisa Weise względem władz krzyżackich być może było zajęcie za długi w 1412 r. przez szafarza królewskiego folwarku w Jarantowicach. Należał on do Gerharda Jungewisego i Tomasza Weisego. Nie znany jest jednak łączący ich stopień pokrewieństwa⁴¹. Mattis Weise zetknął się bezpośrednio z sądownictwem krzyżackim. W 1447 r. przed wielkim mistrzem w Malborku znalazł finał jego spór z Radą Nowego Miasta Torunia o prawo do prezentowania kapelana i czynszu z kaplicy w kościele św. Jakuba. Rozstrzygnięcie miało charakter polubowny i żadna ze stron nie została w pełni zaspokojona w swych żądaniach⁴². Być może to wydarzenie wpłynęło na jego poglądy polityczne.

Habundius Winter był prawdopodobnie pierwszym przedstawicielem tej rodziny w Toruniu. Nie jest znana dokładna data jego przybycia

³⁹ASP, II, II, IV, passim; *Księga Theudenkusa*, nr B 1253; *Księga długów*, s. 199, 201.

⁴⁰*Księga długów*, s. 199, 201; por. M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim 1454-1466*, Warszawa 1967, s. 89, 334, 366, 385, 524, 555, 556.

⁴¹Na podstawie ksiąg ławniczych nie jest możliwe ustalenie związków w tej rodzinie, być może Weisowie i Jungewisowie byli spokrewnieni lub też „junge” to był przydomek dla niektórych członków tej rodziny, za tą ostatnią możliwością przemawia fakt występowania tych samych imion oraz pokrywanie się lat występowania (Hans, Mattis). Mattias Jungeweise uczestniczył w 1440 r. w zjeździe stanów w Elblągu – nie było rajcy o takim nazwisku. Tomasz i Gerhard od 1405 r. opóźniali spłatę długu; *Liber scabinorum*, nr 1384 i in.; *Księga SMT*, nr 258, 1507, 1544 i in.; ASP, II, nr 81; R. Czaja, *Urzędnicy*, s. 206; tenże, *Miasta*, s. 140, 144.

⁴²„In der Capellen, Jungeweise capell genant”, Johannes Aldeweise i Johannes Jungeweise „czwene brudere” – bracia, oraz „neesten freunde” – najbliżsi krewni Mattisa Weise (występował on również w ich imieniu) – te sformułowania potwierdzają pokrewieństwo Weisów i Jungewisów oraz zwiększają prawdopodobieństwo, iż używano tych nazwisk zamiennie; *Urkundenbuch des Bisthums*, Bd. 1, nr 586; A. Radziwiński, J. Tandecki, *Katalog*, nr 237.

do miasta, lecz prawdopodobnie pochodził on z Bremy⁴³. Od 1434 r. uczestniczył w zjazdach miast i stanów pruskich⁴⁴. Jego udział w poselstwach, jak wskazuje tabela 1, był jednak sporadyczny. Od 1438 r. nie pełnił także żadnych urzędów w Radzie staromiejskiej⁴⁵. Być może stosunkowo rzadka obecność Habundiusa w przekazach z interesującego nas okresu wiązała się z jego kłopotami zdrowotnymi, zaangażowaniem w sprawy prywatne lub też wynikającą z działalności kupieckiej nieobecnością w Prusach⁴⁶. W 1452 r. wraz z Gabrielem Bażyńskim Habundius Winter udał się do króla do Krakowa⁴⁷. Jego udział w tak ważnym dla Związku Pruskiego poselstwie dowodzi antykrzyżackich poglądów. Zapewne już w 1440 r. był on zwolennikiem uzyskania przez stany większych wpływów politycznych⁴⁸.

Rodzina Konrada Theudenkusa wywodzi się z Westfalii i do Torunia przeniosła się prawdopodobnie w drugiej połowie XIV w.⁴⁹ W prezentowanym powyżej gronie wydaje się on być jednym z najmłodszych, rówieśnikiem Rutchera von Birken. W zjazdach stanów i poselstwach uczestniczył dopiero od lat pięćdziesiątych. Zapewne jednak na rzecz Związku działał już przed 1450 r., gdyż tak datowane są pierwsze pokwitowania wydatków na jego cele, wpisane później przez Konrada do księgi rachunkowej konfederacji⁵⁰. Konrad Theudenkus prezentował zdecydowanie antykrzyżackie poglądy. Jeszcze przed wybuchem wojny w stosunku do Krzyżaków posuwał się do gróźb i przepowiedni zbrojnego wystąpienia Związku⁵¹. Trudno określić przyczyny tak zdecydowanego stanowiska. Nie znajdujemy informacji, aby członkowie rodziny Theudenkusów utrzymywali kontakty kupieckie z szafarzami zakonnymi. Kon-

⁴³ *Liber scabinorum*, nr 1102; *Hanserecesse*, Abt. I, Bd. 4, s. 645, Bd. 6, s. 543.

⁴⁴ ASP, I, s. 618 i in., ASP, II, passim.

⁴⁵ R. Czaja, *Urzednicy*, s. 226.

⁴⁶ W 1447 r. uczestniczył w zjeździe w Lubece – być może przy okazji załatwiania interesów na tym terenie; *Hanserecesse*, Abt. II, Bd. 3, nr 288.

⁴⁷ *Księga Theudenkusa*, nr B 1293–1299; *Historia Torunia*, s. 274.

⁴⁸ ASP, II, nr 96: brał udział w zjeździe stanów w lutym 1440 r.

⁴⁹ K. O. Ahnsehl, *Thorns Seehandel*, s. 112, 115; por. R. Skowrońska-Kamińska, Konrad Theudenkus – urzędnik i polityk toruński. Życie i działalność (pocz. XV w. – 1471), praca magisterska UMK, Toruń 1998, passim.

⁵⁰ *Księga Theudenkusa*, s. XI–XXXI, 331–334.

⁵¹ ASP, IV, nr 98; *Księga Theudenkusa*, s. XV; I. Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia*, s. 41.

rad prawdopodobnie był związany handlowo z Polską i zbliżenie z tym państwem mógł oceniać jako szansę rozwoju Torunia i własnego majątku. Być może również znaczący wpływ na jego poglądy miała postawa starszych rajców, mających znaczącą pozycję w Radzie. Ten kierunek polityki był zapewne w owym czasie jedynym umożliwiającym szybką karierę we władzach miasta.

Elita polityczna Starego Miasta Torunia w latach 1440–1454 zdominowana była przez przedstawicieli rodzin osiadłych w tym mieście najpóźniej pod koniec XIV w. Spośród jedenastu przedstawionych wyżej osób tylko trzech rajców (Johana Huxera, Tilemana vom Wege i Habundiusa Wintera) uznać można za "nowych". Pozostali byli obywatelami Torunia co najmniej w drugim pokoleniu, a ich rodziny przebywały w tym mieście już w XIV w.

Do utworzenia Związku Pruskiego, o czym wcześniej wspomniano, walnie przyczyniła się postawa starszych rajców. Nie można tu stwierdzić szczególnego wpływu osób młodszych lub świeżo osiedlonych w Toruniu. W późniejszym okresie w sposób naturalny kierownictwo Rady przeszło w ręce młodszego pokolenia, lecz także i wówczas grupa ta zdominowana była przez rajców od dawna zamieszkałych w tym mieście. Przykład kariery Johana Huxera, Tilemana vom Wege oraz Habundiusa Wintera w Radzie staromiejskiej dowodzi jednak dużej tolerancji obywateli Torunia wobec osób nowych. Wydaje się także, że o możliwości kariery rajców w omawianym okresie decydowały w przeważającym stopniu osobiste zdolności oraz zaangażowanie w działalność publiczną. Nowi mieszkańcy nie stanowili jednak większości w elicie władzy oraz jako grupa nie mieli decydującego wpływu na politykę. Za osoby nowe wśród patrycjatu nie można także uznać Rutchera von Birken i Konrada Theudenkusa. Pierwsze wzmianki o przedstawicielach tych rodzin pochodzą z początku XV w. Jak już jednak wyżej wspomniano, sprowadzili się oni do Torunia zapewne w drugiej połowie XIV w. i w połowie XV w. pozostali obywatele postrzegali ich raczej jako od dawna osiadłych w tym mieście.

Określenie związków łączących elitę polityczną Torunia jest bardzo utrudnione. Nie wydaje się prawdopodobne, aby przypuszczalny czas imigracji oraz pochodzenie rodzin interesujących nas osób wpływały zasadniczo na kształtowanie się określonych poglądów politycznych w jej obrębie. Jedynie w odniesieniu do Rutchera von Birken i Konrada Theudenkusa możemy domyślać się bliższych związków⁵². Byli oni też prawd-

⁵²Konrad zwrócił się do Rutchera w liście „liebe gefather” – być może więc

podobnie rówieśnikami. Niewykluczone, iż to właśnie przykład Rutchera naklonił Konrada do zaangażowania się w działalność polityczną. Prezentowali oni również zbliżone poglądy polityczne. Poufalskość między nimi mogła być także wynikiem zawartych w ich rodzinach małżeństw. Oparte na mariażach ciotek, siostr i córek powiązania między rajcami zdarzały się wówczas często. Konrad Theudenkus spowinowacony był prawdopodobnie także z Hermanem Rusopem⁵³. Czynnikiem łączącym elitę władzy Starego Miasta Torunia wydaje się między innymi zbliżony wiek tych osób. Ciekawe wyniki mogą dać tu także wnikliwe studia nad związkami rodzinnymi oraz handlowymi członków Rady. Szczegółowe omówienie tych zagadnień wymaga jednak dalszych badań.

Interesująco wypada porównanie opisanej wyżej elity politycznej z pozostałymi członkami Rady staromiejskiej. Podstawowe informacje na ten temat podaje tabela 3. Tłustym drukiem wyróżniono osoby, które były pierwszymi przedstawicielami swych rodzin w Toruniu.

Tabela 3. Mniej aktywni członkowie Rady Starego Miasta Torunia w latach 1440–1454 (oprócz osób wymienionych w tabeli 2)

Nazwisko	Pierwsze informacje o członkach rodziny w Toruniu	Który rajca w rodzinie	Rajca od roku	Zgon w roku
1. Lucas II Reuse (Reuwsze)	1308	11	1436–1444	1444
2. Nicolaus II Czehnmarkt	1370	3	1428–1444	1444
3. Hartwig Hitfeld	1358	6	1434–1444	1444
4. Johan Lutke	1403	2	1437–1457	1457
5. Symon Belkaw	1434	1	1436–1460	1460
6. Mattis Teschner	1429	1	1444–1464	1464
7. Peter von Nichte	1383	3	1441–1451	1451
8. Jaspas vom Hofe	1305	4	1421–1442	1442
9. Heinrich Bartacz	1392	2	1430–1450	1450
10. Johan Theudenkus	1402	2	1435–1440	po 1461
11. Dominik Becker	1389	5	1438–1463	1463
12. Gotko Becker	1389	6	1439–1442	po 1457
13. Girke Reuse	1308	12	1440–1442	1442

byli spokrewnieni, spowinowaceni lub też blisko zaprzyjaźnieni; Archiwum Państwowe w Toruniu, Kat. I, nr 1651.

⁵³ *Księga Theudenkusa*, s. XII; K. Mikulski, *Wymiana elity władzy*, s. 51–88.

cd. tabeli 3

Nazwisko	Pierwsze informacje o członkach rodziny w Toruniu	Który rajca w rodzinie	Rajca od roku	Zgon w roku
14. Konrad vom Wege	1421	2	1440-1443	po 1443
15. Friedrich III Watzenrode	1369	3	1441-1446	1446
16. Eberhard II Segefrid	1377	2	1442-1445	po 1446
17. Johan II Rusop	1385	4	1442-1451	1451
18. Herman Vasan	1373	3	1443-1455	po 1455
19. Johan II Gelyn (Jelan)	1374	3	1445-1449	po 1455
20. Albrecht von der Brucken	1345	4	1445-1453	1453
21. Ludwig Czegenhals	1402	1	1445-1450	po 1464
22. Eberhard III Pape	1305	6	1446-1453	1453
23. Herman Hitfeld	1358	7	1446-1448	po 1448
24. Andreas Weigel	1403	1	1447-1469	1469
25. Gotke Rubit	1307	7	1450-1454	1458
26. Johan Czegenhals	1402	2	1451-1473	po 1473
27. Albrecht Dene	1425	1	1451-1457	1457
28. Johan Rennenberg	1446	1	1452-1482	1482
29. Aleksander Berger	1408	2	1452-1474	1474
30. Johan von Brilon	1428	1	1453-1474	1474
31. Bertram III von Allen	1307	10	1453-1469	1469

Źródło: *Liber scabinorum*, passim; Księga SMT, passim; *Thorner Denkwürdigkeiten*, passim; A. Semrau, *Katalog*, passim; K. G. Prätorius, *Thorner*, passim; R. Czaja, *Urzednicy*, indeks.

Zamieszczony wyżej zestawienie dowodzi dużej rotacji w Radzie w omawianym okresie. Spośród wymienionych aż dziesięć osób było jej członkami jedynie maksymalnie przez 5 lat. Trochę dłużej, do 10 lat, sprawowało to stanowisko 17 mieszczan. Tak krótka przynależność do Rady częściowo tłumaczy nieobecność tych obywateli w dokumentujących życie polityczne Torunia przekazach źródłowych. Jak już wspomniano, w poselstwach brały z reguły udział osoby o co najmniej kilkuletnim w niej stażu. Pierwszych w kolejności siedmiu rajców w latach 1440-1454 sporadycznie udzielało się publicznie⁵⁴. Dołączyli oni do Rady w różnym czasie. Simon Belkaw i Mattis Teschner byli prawdopodobnie pierwszymi przedstawicielami swoich rodzin w Toruniu.

⁵⁴Por. tabela 1.

Brakuje przekazów, na podstawie których możliwe byłoby określenie z całą pewnością pochodzenia Simona Belkawa. Około 1469 r., po prawdopodobnie bezdziejnej śmierci Simona, jego żona powtórnie wyszła za mąż, za Marcusa Koniga⁵⁵. Jediną wskazówkę znajdujemy w zapisie o podziale majątku. Występuje tu „Niczke, ein polnisch man”, co mogłoby wskazywać na istnienie mieszkającej w Królestwie rodziny⁵⁶. Na dwa lata przed śmiercią, w 1458 r., Simon Belkaw został wybrany na burmistrza⁵⁷. Można jednak sądzić, że w latach 1440–1454 nie był zbyt aktywny politycznie. W maju 1451 r. udał się wraz z Johanem von Loe na zjazd ziemi chełmińskiej do Lisewa. Kolejna informacja pochodzi już z około połowy 1453 r. i również dotyczy uczestnictwa w poselstwie⁵⁸. W sierpniu 1453 r. podczas obrad nadzwyczajnego zjazdu Związku w Grudziądzu w Starym i Nowym Mieście Torunia doszło do antykrzyżackich ruchów. Simon Belkaw oraz Konrad Theudenkus podjęli wówczas rozmowy z władzami zakonnymi na zamku⁵⁹. Wobec braku innych wzmianek, jego udział w wyżej przedstawionych wydarzeniach wydaje się dosyć przypadkowy. W późniejszym okresie nazwisko Belkawa znajdujemy w księgach rachunkowych, które poświadczają jego udział w rozliczeniach Związku⁶⁰. Powyższe, skąpe informacje pozwalają jednak mniemać o antykrzyżackich poglądach Simona. Pewną wskazówką może tu być również fakt udzielenia przez niego pożyczki na potrzeby stanów⁶¹.

Mattis Teschner jest wymieniany jako jeden z bliskich współpracowników Tilemana vom Wege⁶². Brak informacji o jego aktywności przed wybuchem wojny 13-letniej. Jedyne na podstawie pochodzącego z 27 VII 1453 r. listu Rady staromiejskiej, w którym zawiadamiano, że Mat-

⁵⁵ Jest też mowa o córce, lecz zapewne Marca Koniga – Agneth Trunkelynen; *Księga długów*, nr 45, 145; G. Bender, *Archivalische Beiträge zur Familiengeschichte des Nicolaus Copernicus*, Beilage B: Marcus Konig, MCV, H. 3, s. 124–126.

⁵⁶ Cyt. za K. Mikulski, *Wymiana elity władzy*, s. 56, p. 9.

⁵⁷ R. Czaja, *Urzednicy*, s. 196; A. Semrau, *Katalog*, s. 28.

⁵⁸ Wraz z Habundusem Winterem; ASP, III, nr 110; *Księga Theudenkusa*, nr B 1252.

⁵⁹ Do Grudziądza udało się 6 rajców; ASP, IV, 24; I. Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia*, s. 36.

⁶⁰ *Księga Theudenkusa*, indeks; ASP, nr 270.

⁶¹ Z zabezpieczeniem na wsi Lisewo; *Księga długów*, nr 14, 45.

⁶² I. Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia*, s. 17.

tis Teschner był we Wrocławiu (może wiązało się to z poselstwem do cesarza?), możemy domyślać się jego udziału w wydarzeniach tamtych czasów. Bardziej prawdopodobne jest jednak, że pobyt w tym mieście wiązał się przede wszystkim z jego sprawami finansowymi⁶³. W latach wojny Mattis wykazywał większą aktywność polityczną⁶⁴. Trudności sprawia ustalenie pochodzenia rodziny Teschnerów. A. Semrau wskazuje na jej prawdopodobne koligacje we Lwowie⁶⁵. Być może też liczne kontakty handlowe z Mazowszem były wynikiem powiązań rodzinnych⁶⁶. K. Mikulski podaje z kolei, że bracia Teschnerowie byli synami rajcy krakowskiego Johana⁶⁷. W toruńskich źródłach nazwisko to po raz pierwszy pojawia się w zapisach księgi ławniczej pod rokiem 1429⁶⁸. Niewątpliwie Mattis i Martin prowadzili interesy również na terenach polskich i ustalenie ściślejszych związków między Toruniem i Polską mogli uważać za bardzo dla siebie korzystne. Zbliżone daty pierwszych zapisek dokumentujących pojawienie się Simona Belkaw i Mattisa Teschnera w Toruniu to, wydaje się, jedyne łączące ich informacje.

Wśród wymienionych (nr 1–7 w tabeli 3) wyróżnia się Johan Lutke. Jego pochodzenie jest stosunkowo łatwe do ustalenia. W 1403 r. Rada miasta Halteren w Westfalii poleciła Radzie toruńskiej swego obywatela Henryka Luttkie⁶⁹. Po sprowadzeniu się do Prus utrzymywał on niewątpliwie ściśle kontakty z pozostałą rodziną, gdyż po jego śmierci, na przełomie 1432 i 1433 r. przybył do Torunia w celu dokonania podziału majątku jego brat Johan Lutke. Wymieniono przy tym imiona żony i dzieci Henryka (między innymi synów: Johana oraz zapewne młodszego Petera)⁷⁰. Johan Lutke w październiku 1442 r. uczestniczył wraz z Tile-

⁶³W 1456 r. próbował poprzez służę odzyskać we Wrocławiu pieniądze; ASP, IV, nr 1; I. Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia*, s. 126–127.

⁶⁴*Księga długów*, nr 26, 37, 40, 79, 99, 177; *Księga Theudenkusa*, indeks; I. Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia*, s. 122.

⁶⁵1384 – Niczko Teschner, kowal ze Lwowa; A. Semrau, *Katalog*, s. 97.

⁶⁶W 1455 r. bracia Teschnerowie otrzymali za pośrednictwem osoby trzeciej dług od Hermana Westirhowffa z Królewca – może fakt ten był odbiciem ich aktywności handlowej w tym mieście; *Księga SMT*, nr 1792; M. Biskup, *U schyłku średniowiecza i w początkach odrodzenia (1454–1548)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 1, Toruń 1992, s. 55–56.

⁶⁷K. Mikulski, *Przestrzeń*, s. 164.

⁶⁸*Księga SMT*, nr 129, 154, 676.

⁶⁹A. Semrau, *Katalog*, s. 69–70.

⁷⁰Johan Lutke z Dülmen w Westfalii. Syn Henryka, Johan, pierwszy rozpoczął

manem vom Wege w zjeździe miast pruskich w Kwidzynie⁷¹. We wrześniu 1446 r. wystąpił jako delegat Torunia na spotkaniu w Malborku. Kolejne o nim informacje pochodzą z lutego i września 1453 r. i dotyczą poselstw do miast pruskich⁷². Po wybuchu wojny Johan Lutke jeszcze raz (w 1454 r.) brał udział w poselstwie, udzielił także pożyczki na potrzeby stanów⁷³. Jego podróże w roku 1453 do innych ośrodków pruskich niewątpliwie miały antykrzyżacki charakter. Trudno jednak ustalić przyczyny takiej aktywności. W 1436 r. wielki mistrz wystąpił listownie do króla polskiego w obronie kupców pruskich (m.in. Johana Lutke)⁷⁴. Prowadził więc handel na terenach polskich i prawdopodobnie inkorporację Torunia uważał za bardziej korzystną niż opiekę Zakonu. Johan zapewne wychowywał się w Toruniu, był obywatelem tego miasta w drugim pokoleniu. Mało prawdopodobne jest, biorąc pod uwagę pochodzenie pozostałych członków Rady, aby czas pobytu rodziny Johana Lutke w mieście miał decydujący wpływ na jego poglądy oraz aktywność polityczną.

Podsumowując informacje zawarte w tabelach 2 i 3 łatwo zauważyć, że na 42 osoby, które w latach 1440–1454 przewinęły się przez Radę, jedynie dziewięć uznać można za „nowe” wśród patrycjatu miasta. Te dane pozwalają wnioskować, że Rada zdominowana była wówczas przez przedstawicieli rodzin dawniej osiadłych w Starym Mieście Toruniu. Proporcje na korzyść nowych obywateli zmieniają się, jeśli odejmiemy osoby zajmujące stanowisko rajcy maksymalnie do pięciu lat. Pomimo to przez omawiany okres elita polityczna oraz cała Rada staromiejska zdominowane były przez mieszczan od dawna zamieszkałych w Toruniu. W latach 1440–1450 dokooptowano do niej jedynie dwie osoby, które były nowymi obywatelami miasta. Jest to o tyle interesujące, iż wówczas jednym z najbardziej wyróżniających się aktywnością był Tileman vom Wege, można się więc spodziewać, że popierał podobnie jak on późno przybyłych do Torunia. Do Rady weszli jednak jedynie Mattis Teschner i Konrad vom Wege. W przypadku wyboru tego ostatniego być może faktycznie zaważyła pozycja Tilemana. Sytuacja zmieniła się po 1450 r. W ciągu czterech lat od tej daty do Rady dokooptowano sześć osób, z których aż trzy niedawno osiedliły się w Toruniu. Tak więc w roku 1440 na 22 rajców (w tym burmistrzów) jedy-

karierę urzędniczą; *Księga SMT*, nr 477, indeks; R. Czaja, *Urzednicy*, s. 212.

⁷¹ ASP, II, nr 335.

⁷² *Księga Theudenkusa*, nr B 1251, 1261; ASP, IV, nr 61.

⁷³ *Księga długów*, nr 69, 75, 93, 143; I. Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia*, s. 49.

⁷⁴ *Hansisches Urkundenbuch*, Abt. VII, Bd. 1, nr 240.

nie czterech było przedstawicielami rodzin krótko zamieszkujących w tym mieście. W 1454 r. stanowili oni już trzecią część tego gremium – na tę samą liczbę członków Rady przypadało 7 „nowych”. Jak już wspomniano, przeważali w Radzie dawni mieszkańcy Starego Miasta Torunia. Rajcy niedawno osiedleni w tym ośrodku nie mieli także przewagi politycznej. Spośród nich trzech weszło do Rady dopiero w końcowych latach badanego okresu i prawdopodobnie brak im było doświadczenia w sprawach publicznych. Być może pojawienie się w składzie tego gremium osób nowych w mieście było wynikiem świadomej polityki pozostałych jego członków. Na przykład „nowy” Tileman vom Wege mógł być zainteresowany promowaniem osób nie mających długich tradycji zamieszkiwania w Toruniu, których poparcie mogłoby mu zapewnić silną pozycję wśród pozostałych rajców. Trzeba tu jednak zauważyć, iż w interesującym nas okresie z Rady na skutek śmierci lub rezygnacji odeszło spore grono potomków starych rodzin patrycjuszowskich. Prawdopodobne jest, że spowodowało to brak kandydatów pochodzących z zamieszkujących od dawna w Toruniu rodów. Wybór nowych rajców, pomijając status finansowy i społeczny tych osób, był więc zapewne jedynym sposobem na zachowanie określonej zwyczajem liczby członków Rady i polityczne przesłanki nie miały tu większego znaczenia.

Na tym tle interesująco przedstawia się skład wyodrębnionej na podstawie tabeli 1 elity politycznej w Radzie staromiejskiej. Przez cały omawiany okres była ona zdominowana przez przedstawicieli osiadłych od dawna w Toruniu rodów patrycjuszowskich. Dołączyli wówczas do nich Johan von Loe, Rutcher von Birken i Konrad Theudenkus. Elita pozostawała więc zdominowana przez „starych” obywateli, gdy tymczasem pozostała część Rady w coraz większym stopniu zajmowali „nowi”. W tym okresie ta ostatnia grupa nie miała jednak decydującego wpływu na politykę miasta. Wynik tych rozważań nie zmienia się znacząco, jeśli za osoby nowe w Toruniu uznamy także zamieszkujących tu w drugim pokoleniu.

Określenie przyczyn wykształcenia się wśród rajców Starego Miasta Torunia antykrzyżackich poglądów jest bardzo utrudnione. Wymienione w tym opracowaniu osoby miały różne doświadczenia w kontaktach z władzami zakonnymi⁷⁵. Niekiedy łączyły ich, lub też ich rodziny, z szafa-

⁷⁵Np.: Lucas II Reuse – w roku 1411 wielki mistrz usunął z Rady jego krewnego, pełniącego wówczas obowiązki burmistrza, Petera Reuse. Nicolaus II Czehnmart – pierwszym przedstawicielem tej rodziny w Radzie był Rotger,

rzami krzyżackimi interesy handlowe czy pożyczki. Spotykamy informacje, na podstawie których sądzić można o poparciu władz zakonnych dla konkretnej rodziny. Antykrzyżackie poglądy wydają się też kształtować niezależnie od okresu przebywania danego rodu w Toruniu, jego pochodzenia. Szerokie związki handlowe, obserwacja zwyczajów politycznych innych krajów zapewne również decydowały o rozwoju aspiracji mieszczan. Wydaje się, że stosunkowo szybko w Radzie Starego Miasta Torunia rozwinęły się propolskie poglądy⁷⁶. Wielu jej członków prowadziło działalność kupiecką na terenie Polski. Zacieśnienie kontaktów z tym krajem mogli oni oceniać jako korzystne dla siebie finansowo.

Na podstawie zachowanych materiałów źródłowych nie można więc ustalić jednorodnych, osobistych powodów antykrzyżackich zapatrywań rajców Starego Miasta Torunia. Niewątpliwie, w pewnym stopniu, prywatne doświadczenia ważyły na ich stosunku do władz. Postawa Rady w interesującym nas okresie jest jednak chyba przede wszystkim wynikiem analizy sytuacji politycznej i gospodarczej Prus Krzyżackich. Nie wydaje się również właściwe określanie rajców młodszych, świeżo osiedlonych w tym ośrodku, jako inicjatorów powołania Związku Pruskiego oraz kształtujących propolską politykę Rady i tej organizacji. W latach 1440–1454 Rada Starego Miasta Torunia zdominowana była przez przedstawicieli starych rodzin patrycjuszowskich, którzy też mieli największy wpływ na podejmowane przez to zgromadzenie decyzje. Warto tu jednak zwrócić uwagę, że grupa rządząca Starego Miasta Torunia w tym okresie pozostawała otwarta na osoby nowe, lecz zdolne i ambitne, dając im możliwość kariery politycznej.

The Political Elite of Old Toruń from 1440 to 1454

The role of Old Toruń in the formation of the policy of Prussian classes is relatively well-known. Undoubtedly, the personal experience of particular councillors influenced the anti-Teutonic and pro-Polish attitude. Certainly, the

powołany tam przez Henryka von Plauen w 1411 r. Wyróżnienie przez wielkiego mistrza prawdopodobnie nie wpłynęło korzystnie na jego pozycję w Toruniu. Dwa lata później wraz z innymi protegowanymi Zakonu zgłosił chęć ustąpienia z Rady; ASP, I, nr 121; R. Czaja, *Urzednicy*, s. 95–96; ASP, III, nr 135; *Historia Torunia*, t. 1, s. 272, 273.

⁷⁶ *Historia Torunia*, t. 1, s. 272–273.

most politically active members were the most persuasive in influencing the opinion of the old town board as they made the board decisions during public assemblies of Prussian classes. The analysis of the sources aims at the description of the motifs leading to the formation of political opinions of the old town councillors. The author takes into consideration both the history of the most active families and their personal experience relating to the contacts with the Teutonic Order and other board members. In analysing the documents and sources presenting the public life of Toruń, eleven councillors were specified who might most likely be considered a political elite of the town. The results of research concerning the participation of particular individuals in the creation of the Prussian Union (1438-1440) and first few years of the activity of this organisation are interesting. Till 1445, the policy of Old Toruń was dominated by the opinions of the old members of the specified group. Later, the younger generation took over the leadership on the board. Throughout the period described, the political elite was dominated by the representatives of patrician families who had lived in Toruń for many years. However, those who were first representatives of their families in Toruń had great possibilities of a career on the town board. As a group though, they did not outnumber the others and did not influence the policy of Old Toruń in a significant way. On the whole, one cannot relate the political attitudes of the councillors with their negative personal experience concerning contacts with the Teutonic Order. Undeniably, they influenced the attitude of townsmen towards the authorities. However, the approach of the board in the period studied, seems to be mostly a result of the political and economic situation of Royal Prussia.

Politische Elite der Alten Stadt Thorn in der Zeit 1440-1454

Die Rolle der Alten Stadt Thorn bei der Politikgestaltung der preußischen Stände ist relativ wenig erschlossen. Zweifelsohne wurde die gegen den Deutschen Orden und für Polen gerichtete Haltung dieses Ortes durch persönliche Erfahrungen einzelner Ratsherren geprägt. Sicher hatten die größte Wirkung auf Meinungen des Stadtrates seine politisch aktivsten Mitglieder, die auch bei Tagungen der preußischen Stände seine Bestimmungen ausführten. Durch Quellenforschungen wurde ein Versuch unternommen, Motive für die Herausbildung der politischen Anschauung einzelner Ratsherren zu bestimmen. Berücksichtigt wurden dabei sowohl die Familiengeschichte der Aktivsten, als auch ihre persönlichen Erfahrungen in Kontakten mit dem Deutschen Orden und den übrigen Ratsmitgliedern. Durch Analyse der überlieferten Quellen, die das öffentliche Leben Thorns dokumentieren, wurden 11 Ratsherren ausgesondert, die mit hoher Wahrscheinlichkeit für politische Elite von diesem Ort gehalten